

## תולדות

אחד על הסדר . . כי היו כל כ"ד שעות בסדר אחד שלא הי' להם פנאי מחפצי שמים אפילו בחלום."

ומבאר החיד"א בפירושו לספר חסידים שם, דלפי זה אי אפשר לומר דהא דנקט ר"י החסיד ש"למדו התורה . . (רק) ט"ו שעות" הוא לפי שבשאר ט' השעות היו עוסקים בצרכי הגוף (כמ"ש במדבר קדמות שם), שהרי "רבינו בעצמו כתב דכל כ"ד שעות אפילו בחלום היו ב' חפצי שמים", אלא "ר"ל כי ט"ו שעות היו לומדים תורה וט' שעות מכוונים לבם למקום לחשוב ביראתו ורוממותו ואהבתו ודבוקו" [היינו העסק בתפלה, וכמחז"ל<sup>10</sup> דחסידים הראשונים היו עוסקים בתפלה וכוונתה ט' שעות ביום].

ויש להוסיף, דפירוש זה (דמספר "ט"ו שעות" קאי רק על לימוד התורה) מוכרח לכאורה בדברי ר"י החסיד גופא (ש' הביא החיד"א), שכ' "וט"ו שנים למדו התורה . . ט"ו שעות ובן ט"ו לתלמוד", שמוזה משמע, דאין שעות עבודת התפלה בכלל חשבון זה<sup>11</sup>.

### וצריך ביאור:

מזה שהאבות "ראו זה את זה" רק ט"ו שנים, כמ"ש ר"י החסיד ד"ט"ו שנים למדו כו' ט"ו שעות" [כי לידת יצחק היתה בהיות אברהם אבינו בן מאה שנה<sup>12</sup>, ויעקב נולד כשיצחק הי' בן

א. כ' החיד"א בס' מדבר קדמות' (בשם ר' יהודה החסיד) "אבות העולם אברהם יצחק ויעקב ראו זה את זה וט"ו שנים למדו התורה [ביחד] בכל יום ובכל לילה ט"ו שעות, ובן ט"ו לתלמוד" (ומונה כמה ענינים שבמספר ט"ו).

ומבאר החיד"א שם החשבון של "ט"ו שעות" (דוקא), כי "ט' שעות לישן ו' לאכול ולעשות צרכיו וט"ו לתורה ו' תפלה", ורמז לזה – "כל הנשמה תהלל י"ה, שילמוד תורה ויתפלל . . תהלל י"ה ב"ה שעות".

והנה בס' חסידים איתא: "ולמה אהב הקב"ה את האבות מפני שכל היום וכל הלילה לא הי' לבם פונה מלהרהר אחר חפצי שמים . . וייקץ יעקב משנתו ו' אמרו חז"ל<sup>13</sup> יקץ יעקב ממשנתו [דאפילו בשעת השינה הי' עוסק ושונה בתורה<sup>14</sup>], כ"ד פסוקים אברהם יצחק יעקב בפסוק

(1) בתחלתו (מ, קונטרס ישן כתיבת יד על קלף מתלמידי רבינו יהודה החסיד). וראה הנסמן בהערה הבאה.

(2) השנים שהיו האבות יחד ו, ראו זה את זה" (כדלקמן בפנים). ואולי יש כאן טה"ד וצ"ל "ראו זה את זה ט"ו שנים ולמדו . .". – וראה גם מ"ש החיד"א בחומת אנך ס"פ נשא ומגילת רות (אות יד). פני דוד פ' נח (אות ו). יוסף תהלות לתהלים מזמור קכ. ועוד.

(3) בחומת אנך רות שם, ועבדו את ה' במיטב תלאת כחדא".

(4) אבות ספ"ה.

(5) תהלים קנ בסופו.

(6) סי' קסה.

(7) ויצא כח, טז.

(8) ב"ר פס"ט, ז.

(9) ראה יפ"ת השלם לב"ר שם. עץ יוסף שם.

(10) ברכות לב, ב.

(11) ולהעיר ד"ה הם כנגד חר"ב, מוחין (תניא

אגה"ת פ"ד (צד, ב). לקו"ת ר"פ ראה. ובכ"מ). –

אבל ראה לקמן סעיף ה והנסמן בהערה 31.

(12) וירא כא, ה.

ידוע<sup>18</sup>, שג' האבות אברהם יצחק ויעקב הם כנגד ג' העמודים שעליהם העולם עומד<sup>19</sup>, תורה עבודה וגמילות חסדים: עיקר עבודת אברהם הי' גמילות חסדים, יצחק – עבודה (וכמחז"ל<sup>20</sup> ש- יצחק הי' „עולה תמימה“), ויעקב ענינו תורה, כמ"ש<sup>21</sup> „ויעקב איש תם יושב אהלים“. וכך הם מחולקים בעבודת ה- מדות, דמדת אברהם היא מדת החסד וה- אהבה, מדתו של יצחק – גבורה ויראה, ושל יעקב – תפארת ורחמים.

ולפי זה, זה שהאבות „ראו זה את זה“ והיו ביחד ט"ו שנים, מורה על חיבור כולם יחד, דאע"פ שכל אחד משלשת אופנים אלו – בעבודה – מחולק – מחבירו, נתחברו ג' האבות יחד לעבוד את ה', שאין זו התחברות גשמית לבד, אלא התחברות אופני עבודת ה' יחד.

ולכן היתה התחברותם רק בנוגע ללימוד התורה, כי התחברות זו של ג' עבודות מחולקות יחד, היא רק בדרגא דלימוד התורה, כפי שהענינים והעבודות הם בדרגת התורה<sup>22</sup>, שבה „אלו<sup>23</sup> ואלו דברי אלקים חיים“: משא"כ בעבודת דה בפועל, בעבודת המדות, וכ"ש וק"ו במעשה בפועל, אי אפשר שתהי' הש- תוות כל סוגי ואופני עבודה אלו.

וזהו גם טעם החילוק, דזה שהאבות למדו תורה ביחד ט"ו שעות ביום, בא

ששים שנה<sup>24</sup>, שאז הי' אברהם בן מאה וששים שנה, ושני חיי אברהם היו קע"ה<sup>25</sup>, הרי שרק ט"ו שנה (שבסוף חיי אברהם) היו כל ג' האבות יחד] – מובן, שיש עילוי מיוחד בט"ו שעות אלו ש- למדו תורה ביחד (כנגד ט"ו שנים שראו זה את זה) לגבי שאר שעות היום.

והנה לפי ביאורו של החיד"א במדבר קדמות, שט"ו שעות הן שעות של תורה ותפלה וט' השעות הנשארות היו לצרכי הגוף, מובן העילוי שבט"ו שעות אלו. דאע"פ שזה פשוט שגם צרכיהם הגש- מיים של האבות נעשו לשם שמים ב- תכלית השלימות [וכמ"ש אדמו"ר הזקן בס' התניא<sup>26</sup> „שהאבות ... כל ימיהם לעולם לא הפסיקו אפילו שעה אחת מלקשר דעתם ונשמתם לרבון העולמים“, ובמ"א<sup>27</sup> מפרט ומפרש שהיו „בחי' מרכ- בה בכל מעשיהם אפילו בשנחתם“] מ"מ, אין זה בערך להעילוי דעסק התורה והתפלה עצמו.

אבל לביאורו בפירושו לס' חסידים, דט' השעות הנשארות הן זמן עסק התפלה, אינו מובן, למה ישתנו וכ"כ ט"ו השעות דלימוד התורה מט' השעות דעסק התפלה, עד שלכן „ראו זה את זה“ רק ט"ו שנים (כמספר ט"ו שעות היום והלילה שלמדו תורה ביחד)?

ב. ויש לומר הביאור בזה ע"ד ה- חסידות:

(18) זהר (ס"ת) ר"פ ויצא. מגלה עמוקות אופן רג' (בסופו). מגלה עמוקות עה"ת ר"פ לך. ועוד.

(19) אבות פ"א מ"ב.

(20) ב"ר פס"ד, ג. רש"י פרשתנו כה, כו. שם כו, ב.

(21) פרשתנו כה, כו. ב"ר (פס"ג, י) ופרש"י עה"פ.

(22) ובעבודת האדם – מצד דרגת המוחין (יה), כדלקמן ס"ג. – וראה גם לקו"ש ח"כ ע' 126.

(23) עירובין יג, ב.

(13) פרשתנו כה, כו.

(14) ח"ש כה, ז.

(15) להעיר מהשקוט ממחז"ל (ב"ר פס"ג, י. פרש"י פרשתנו כה, כז) דבן י"ג שנה פירש עשו לע"ז – ראה דעת זקנים מבעה"ת וריב"א עה"ת שם. ועוד. וראה לקו"ש ח"א ע' 49. ח"ה ע' 369 ואילך. ואכ"מ.

(16) רפ"ל"ד. וראה שם פס"ג (כה, ב).

(17) מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקמ.

בעבודה, דכאשר האדם עסוק בהבנת חילוקי אופני העבודה, אפשר שיהי' „מונח" בשכלו הבנת עבודות מחולקות זמ"ז בתכלית, אך כשבא לידי מעשה הרי הוא מוגבל בקו אחד דוקא.

ובדקות יותר:

ידוע שמוחין נקראים „אין" לגבי ה' מדות שהן „יש", והיינו לפי שענין השכל הוא – תפיסת והשגת המושכל כמו שהוא לאמיתתו, בלי תערובת מציאות ומצב האדם המשיג, משא"כ תוכן ענין המדות הוא להיפך – התייחסותו אל הדבר שמחוץ הימנו, היינו פעולת הדבר על האדם המרגיש, אם להתקרב אליו (אהבה) או להתרחק ממנו (יראה).

וכן הוא בעבודת השם: עבודת ה' מדות היא – רגש האדם, שהוא אוהב את השם לפי ש„קרבת אלקים לי טוב"<sup>25</sup>, ולכן רוצה להתקרב אליו ית' (ועד"ז ב' יראה וכיו"ב): משא"כ עבודת המוחין היא מה ש„יוצא" מגדרי מציאות עצמו ותופס ומשיג חכמתו ית' כמו שהיא.

ולכן, במדות האדם הקשורות עם „מציאותו", ישנו ענין ההתחלקות בתוקף, משא"כ במוחין, שבהם משיג האדם כפי אשר חייבה חכמתו ית', אפשר להיות התחברות כל סוגי עבודות יחד.

ד. ויש לומר, דזה שהתחברות העבודות דג' האבות יחד היא רק בלימוד התורה שלהם (מוחין), הוא לפי שהם היו קודם מ"ת, לפני ביטול הגזירה בין „עליונים" ו„תחתונים", כמבואר במדרש<sup>26</sup> דקודם מ"ת היתה גזירה ד„השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם"<sup>27</sup>, דעליונים

לידי ביטוי בחיי האבות בגשמיות, שחיו יחד ט"ו שנה, ואילו זה שעבדו את ה' כל כ"ד שעות היום נרמזו רק בכך שיש „כ"ד פסוקים אברהם יצחק יעקב בפסוק אחד על הסדר" – כי ענין התחברות (עבודת) ג' האבות יחד בהדרגא של לימוד תורה היתה בפועל; משא"כ התחברותם יחד בעבודת ה' במשך כל כ"ד שעות היום, היא רק כפי שהיא בתורה („כ"ד פסוקים אברהם יצחק יעקב בפסוק אחד על הסדר"), אבל במעשה בפועל, זה שעבדו השם כ"ד שעות היום, הרי אין עבודת אחד מהם דומה לחבירו כו"<sup>28</sup>.

ג. הסברת הענין:

תורה, גם כשניתנה למטה, הרי היא חכמתו ית' כמו שהיא למעלה, וכשם שאצלו ית', הרי כל המדות ישכנו יחד באחדות גמורה, דכולם הם פרט בגילוי שלמותו ית', והוא „כוללם יחד", הנה עד"ז בתורתו ית', שאין סתירה בין כל סוגי עבודה, דחכמתו ית' מחייבת את כולם (אלו ואלו דא"ח): משא"כ בעבודה בפועל, מצד האדם, דכל נברא הוא מציאות, הרי כל עבודה (ומדה) אחרת ה"ה מנוגדת לחברתה, ולכן יש סתירה בין סוגי העבודה.

וכן הוא גם מצד האדם גופא, דב' מוחין שבאדם אין התחלקות כ"כ כמו במדות שבלב. וכפי שרואים, דקשה ל' אדם להרגיש קירוב (אהבה) וריחוק (יראה) לדבר אחד בבת אחת, משא"כ מצד המוחין, אפשר שאדם אחד ישיג בבת אחת סברות הפוכות בענין אחד, הן ה' סברות לחיוב והן הסברות לזכות. וכן

24) להעיר מהמבואר במ"א (לקו"ש ח"ה ע' 373 ואילך), שהנהגת יצחק ויעקב בחיי אברהם (בפעו' לתם בעולם) היתה בקו של עבודת אברהם. ע"ש ואכ"מ.

25) תהלים עג, כח.

26) תנחומא וארא טו. שמור"ר פ"ב, ג.

27) תהלים קטו, טז.

שהם שני אופנים בעבודת האבות, אם כוללות עבודתם (הן בנפש והן בגוף), או רק עבודה רוחנית שלהם (עבודת הנפש עצמה):

הביאור הא' שהט' שעות הן השעות הצרכי הגוף, קאי בכללות עבודת האבות, דזה שעבודת האבות (יחד) היתה רק ט"ו שעות ביום, הוא לפי שלהיותם קודם מ"ת, לכן היתה עיקר עבודתם רק ברוחניות ולא בגשמיות (כמבואר ב"כ"מ<sup>29</sup>). דאע"פ שזה פשוט (כנ"ל) שגם צרכי הגוף שלהם נעשו בתכלית השלימות (עד לביטול ד"מרכבה"), מ"מ, אין זה בערך כלל לדרגת עבודתם מצד הרוחניות שלהם, שדביקותם העצומה בה' מצד רוחניותם, לא היתה יכולה להיות נמשכת בגלוי ובפועל בגשמיות שלהם. וזהו ש"למדו תורה בכל יום . . . (רק) ט"ו שעות", שלביאור זה היינו תורה ותפלה (כנ"ל ס"א), שהיא העבודה הרוחנית והאבות, "דחילו ורחימו דבמוחא ולבא"<sup>30</sup> (וכידוע<sup>31</sup> שהם בחי' י"ה (ט"ו) שבשם):

משא"כ הביאור השני שט' השעות הן נשואות הן השעות דעבודת התפלה, קאי בעבודה רוחנית עצמה דהאבות, שהיח' לוק בין עליון ותחתון הוא "מוח" ו"לב", תורה ותפילה, וההתחברות דכל האבות יחד היא רק בדרגא דמוחין ולא במדות שבלב, וכנ"ל באורך.

ו. והנה פ' תולדות (שבה מסופר ע"ד התחלת חיי יעקב, שהוא הזמן שבו

לא ירדו לתחתונים ותחתונים לא יעלו לעליונים, ובעת מ"ת נתבטלה הגזירה וניתנה האפשרות לחבר "עליונים" ו"תחתונים", אלקות עם גשמיות העולם.

וכשם שישנו ענין ביטול הגזירה" בכללות העולם, כך ישנו גם באדם גוף, פא, ולא רק בין נפשו וגופו (רוחניות וגשמיות שבו), אלא גם בנפש האדם גופא:

עבודת המוחין, הבנה והשגה, שבה מאירה האמת כפי שהיא מצד חכמתו ית', היא בחי' "עליונים" שבאדם; ועבו-דת המדות, רגש האדם, הקשורה עם מציאותו, היא בחי' "תחתונים" (בנפשו גופא).

וזהו ענין "ביטול הגזירה" בנפש האדם: קודם מ"ת לא ה' אפשר להיות החיבור האמיתי בין "מוחין" ו"מדות", שה"ביטול" שמצד עבודת המוחין יומשך ויורגש גם במדות האדם; ורק לאחר ביטול הגזירה דמ"ת ניתן הכח, שאותו הביטול שבמוחין, שמצד ביטול זה אפשר להיות התחברות והתכללות עבודת הפכיות (כנ"ל), יומשך גם במדות, באופן שגם בעבודה בפועל יוכל לעבוד את ה' בכל סוגי העבודות (וכדאי'תא בספרי עה"פ<sup>32</sup> ואהבת את ה', שנדרש מאדם הן אהבה והן יראה, אע"פ, שאין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במדת הקבי'ה בלבד", זאת אומרת, שניתן לאדם הכח לחבר ב' הפכים דאהבה ויראה יחד, "אהבה ב' מקום יראה ויראה במקום אהבה").

ה. ועפ"י יש לבאר בעומק יותר החי' לוק בין שני הביאורים שבחיד"א – אם ט' השעות הן השעות של העסק בצרכי הגוף או שהן השעות דעבודת התפלה –

(29) ראה ספר הערכים חב"ד מע' אבות סעיף

ד. ושי"ן.

(30) הנק' "הנסתרות" (רע"מ נשא כג, ריש

ע"ב. ת"ז ת"י (כה, ב). ת"ע (קכט, א). ועוד. וכ"ה

בתניא בהקדמה. שם ר"פ מד.

(31) ת"ז ריש תכ"ב. ת"ע שם.

שנה שראו זה את זה), וזה שעבדו את ה' כל כ"ד שעות היום (הנרמז ב"כ"ד פסוקים (שנאמר) אברהם יצחק ויעקב ב"פסוק אחד על הסדר").

ודוגמתו מצינו ב"אבות החסידות" – שהאבות של חסידות הכללית היו ביחד בעולם הזה ט"ו שנה (כנ"ל); ואילו ה"אבות" של תורת חסידות חב"ד, אדמו"ר הזקן<sup>32</sup> ואדמו"ר האמצעי ואדמו"ר הצ"צ, היו ביחד בעולם הזה כ"ד שנה (כי אדמו"ר הצ"צ נולד בשנת תקמ"ט, ו-הסתלקות אדמו"ר הזקן היתה בשנת תקע"ג).

וע"פ משנת"ל בענין עבודת האבות (קודם מ"ת), יש לבאר גם תוכן הענין, ובהקדם דברי אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע<sup>33</sup> בביאור סדר התגלות תורת החסידות, דכשם שקודם מ"ת ה' צ"ל ההקדמה דעבודת האבות, בעבודה רוחנית, אך "מ"מ אין זה המשכת התורה ממש . . ואח"כ ניתנה התורה במ"ת בהתלבשות שבזה נמשך בחי' העצמות . . התורה שנתלבשה בענינים שלמטה נמשך בזה העצמות" – כך הוא בהתגלות תורת החסידות, דתחילה היתה "התגלות ה' בעש"ט [והרב המגיד] . . התגלות פני-מיות התורה . . שלא בבחי' התלבשות . . ולא ה' העולם יכול לקבל, והי'

האבות "ראו זה את זה"<sup>32</sup> חלה בתחלת חודש כסלו או בשבת מברכים החודש כסלו – החודש השייך (במיוחד) לגילוי תורת החסידות, וכידוע<sup>33</sup> שחודש סיון, ירחא תליתאי<sup>34</sup> לחדשי הקיץ הוא זמן גילוי תורת הנגלה, וחודש כסלו, ירחא תליתאי לחדשי החורף שייך לגילוי תורת החסידות

[עד שבחודש זה ישנם כמה ימים מיו-חדים בדברי ימי החסידות, כמו: הילולא דהרב המגיד (י"ט כסלו); חג הגאולה של אדמו"ר הזקן (י"ט כסלו) ואדמו"ר האמצעי (י"ד כסלו); יום הולדת ויום ההילולא של אדמו"ר האמצעי (ט' כסלו) ועוד. וכן ימי חנוכה שבסיום החודש, שייכים ג"כ לפנימיות התורה, שעיקר נס חנוכה הוא נס פך השמן, והרי "שמן" שבתורה הם רזי רזין דאורייתא<sup>35</sup>].

וכאן רואים דבר פלא, דכשם שאבות העולם, אברהם יצחק ויעקב, היו יחד בעלמא דין ט"ו שנה – כך הוא אצל "אבות החסידות", הבעש"ט והמגיד ו-אדמו"ר הזקן<sup>36</sup>, שהיו בעלמא דין יחד ט"ו שנה (כי רבינו הזקן נולד בשנת תק"ה (קה"ת), והסתלקות הבעש"ט היתה בשנת תקכ"ב).

ויש להוסיף עוד פלא:

נוצר לעיל שנאבות היו שני ענינים – הט"ו שעות שלמדו תורה (הנרמז בט"ו

(37) דשני ענינים באדמו"ר הזקן – א' מנשיא תורת החסידות הכללית, ומייסד תורת חסידות חב"ד. ויש לומר, שזהו החילוק בין שני האופנים בדרגות הנשיאים בספירות: (א) הבעש"ט, הה"מ ואדה"י – כח"ב (כנ"ל מלקו"ד. וראה שם לו, א), (ב) הבעש"ט והה"מ – כתר (עתיק ואריך) אדה"י – חכמה, אדמו"ר האמצעי – בינה, והצ"צ – דעת (סה"ש תש"ב ע' 19. תש"ה ע' 60).

(38) י"ט כסלו עטר"ת (נדפס בסה"מ עטר"ת (קה"ת, תשמ"ח) ע' תרעג). הובא ונת' בד"ה פדה ב' שלום תרפ"ה (סה"מ תרפ"ה ע' עט).

(32) אף שסיפור הסתלקות אברהם הוא בס"פ ח"ש (כה, ז ואילך).

(33) ראה שיחת י"ט כסלו (ליל ב') תרפ"ט. לקוטי לוי"צ – אגרות (ע' ריו). ועוד.

(34) שבת פח, א.

(35) אמרי בינה שער הק"ש פני"ד ואילך. ועוד.

(36) ראה לקוטי דיבורים ח"א (לו, א"ב), שה-בעש"ט והמגיד ואדה"י הם כח"ב (כתר חכמה בינה) דתורת החסידות. – וראה הערה הבאה והערה 40.

עבודה נעלית וגבוה מאד אבל אין זה התגלות עצם פנימיות התורה, ובא ע"י רבינו נ"ע בהתלבשות בהשגה ובזה נמשך בחי' העצם כ"ו.

ונת' הענין בכ"מ, שזהו עיקר החי' דוש דתורת חסידות חב"ד, שע"י שהעני-נים של תורת החסידות נתבארו בתורת חב"ד באופן שהם מושגים בשכלו והב-נתו של האדם, ע"י נמשך אור החסידות בפנימיותו, בבירור וזיכור נפשו הבהמית וחלקו בעולם, עד שחודר בכל עניניו, גם בעניניו הגשמיים [ע"ד החידוש דמ"ת, חיבור עליונים ותחתונים].

וזה נרמז בכך, שהאבות של חסידות הכללית היו ביחד ט"ו-שנים, ואילו האבות של חסידות חב"ד היו ביחד כ"ד שנה:

תורת החסידות הכללית, שהיא "הת-גלות שלא בבחי' התלבשות", בבחי' מקיף, היא בעיקר עבודה רוחנית (ע"ד עבודת האבות קודם מ"ת), "דחילו ו-רחימו דבמוחא ולבא", בחי' י"ה (ט"ו) שבנפש:

משא"כ על ידי חסידות חב"ד נמשך אור החסידות בכל חלקי האדם (וכפתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר: י"ג שגם העקב שברגל

יהי' "א חסידישע פיאטע"), ועד שחודר בכל עניניו, גם בעניניו הגשמיים (כנ"ל) — וע"י ניתן הכח לחיות חיי חסידות במשך כל כ"ד שעות היממה, עד שאפילו בעת השינה יהי' ניכר עליו "אז עס שלאפט א חסיד".

וכן הוא בנוגע ל"ציור קומה" הכללי של כללות ישראל במשך כל הדורות, שע"י תורת חסידות חב"ד נמשך הכח שאור החסידות יחדור גם את החשך דדרא דעקבתא דמשיחא, בחי' רגלים ועקביים דוקא,י.

וע"י זוכים ל"והי' עקב תשמעון גו' ושמר ה"א לך את הברית גו'", דכאשר גם בבחי' "עקב" דרא דעקבתא דמשי-חא,י, ישנו ה"תשמעון" — מקיים הקב"ה "את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך", גאולה האמיתית והשלילה ע"י משיח צדקנו, ותיכף ומיד ממש.

(משיחת י"ט כסלו תשכ"ב)

השיחות תש"ב ע' 43 ואילך. סה"מ תש"ח ע' 253 ואילך.

(42) ראה רד"ה זה היום תרפ"ו. ועוד. — ולהעיר מרמב"ם הל' דעות ספ"ג, נמצאת שינה שלו עבודה למקום ב"ה, אף שלקמן שם (רפ"ה), במנין עשרה הדברים שבהם צריך שיהי' החכם ניכר, לא מנה ענין השינה. ונת' במ"א. ואכ"מ.

(43) ראה אגרות קודש וסה"ש שנשמנו בהערה 41.

(44) ל' הכתוב ר"פ עקב.

(45) אוה"ת ר"פ עקב. ועוד.

(39) ראה סדי"ה פדה בשלום הנ"ל. ובכ"מ.

(40) להעיר מלקו"ד שם, דזה שהבשע"ט והמגיד ואדה"ז הם כח"ב דחסידות הוא בכללות הגילוי מלמעלה. . סדר התגלות תורת החסידות בדרך מלמעלה למטה. ע"ש.

(41) ראה אגרות קודש אדמו"ר מהור"י צ"ח ע' תקסח ואילך ("התמים" ח"ו ע' נב"ג). וראה ס'

## תולדות\* ב

כל המצות, והיינו העשין, אבל לישנא דרב קיים כל התורה משמע נמי אלאוין של התורה" (ולכן פריך ארב, ואימא שבע מצות").

וצ"ע, דאע"פ שלשון המשנה היא, עשה . . את כל התורה", למה תיסק אדעתין שאברהם קיים רק העשין ולא נשמר מלעבור אלאוין? והרי בוודאי השתדל אברהם לקיים כל התורה כולה עד כמה שהי' אפשר לו? (ובפרט לפי גירסת ה' משנה שלפנינו) – "עשה אברהם אבינו את כל התורה כולה".

[וזה שלא מקשה הש"ס בסוף קידושין ואימא ז' מצות" כמו שמקשה בימא אדרב, י"ל בפשטות, כי בקידושין אין זה עיקר מקומו של ענין זה (קיום התומ"צ של אברהם), והובא במשנה רק כתוס' ראי' על פעולתה של התורה, "בעת זקנותו" (לאחרי הראי' הא', (בנערותו מהו אומר? וקוי ה' יחליפו כח) בזקנותו מהו אומר? עוד ינו' בון בשיבה". ולהעיר, דבברייתא שמי'

א. תנן בסוף קידושין: "מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה שנאמר: עקב אשר שמע אבר-הם בקולי ושמור משמרת מצותי חוקותי ותורותי".

ובימא גרסינן: אמר רב קיים אברהם אבינו כל התורה כולה שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' (ופריך: ואימא שבע מצות, הא איכא נמי מילה וכו').

וכבר הקשו, דמאחר שהיא משנה שלימה בסוף קידושין שעשה אברהם כל התורה כולה, מאי אתא רב לאשמעינן ב' מאמרו במס' יומא? (ועוד: אדפריך הכא אמילתא דרב, ואימא ז' מצות", לפרוך אמתני' דקידושין?)

ותי' במהרש"א, בדמשנה נקט, "שעשה" אברהם אבינו", ד"לא משמע אלא שעשה

(י) וסיום מס' קידושין.

(1) פב, א.

(2) פרשתנו כו, ה.

(3) כח, ב.

(4) חדא"ג יומא שם ד"ה קיים. ובכ"מ. וראה

הנסמן על גליון המשניות.

(5) כמה ראשונים (תוס' ר"י הזקן (הובא בפתח עינים להחיד"א סוף קידושין). תוס' הרא"ש. תוס' טוך) כתבו, דסיום המשנה, "מצינו שעשה כו" אינו מן המשנה אלא ברייתא היא, אלא דבפתח עינים (מתוס' ר"י הזקן) ובתוס' טוך שהוא לא רק בנוגע לסיום המשנה, "וכן כתוב בספרים ישנים לדעולם ילמד אדם אומנות נקי' ברייתא היא". וראה שינויי נוסחאות למשניות ובהמובא בגליון הש"ס מ"פ" הקונט" סוף קנים. וישנו בכמה גירסאות וכן בגירסת המאירי. וראה בית דוד למשניות כאן.

(6) י"ג גם במשנה קידושין "קיים", כהובא על הגליון בש"ס ובמשניות. וכיה במאירי, יש"ש, ופתח עינים קידושין שם.

(7) בגו"א על פרש"י ויגש (מו, יוד קרוב לסופו) האריך בזה, דשאר האבות (והשבטים כו') קיימו רק מ"ע ולא לית וורק אברהם קיים כל המצות. וראה שם בארוכה הטעם שהיו מקיימין רק מצות עשה. אבל לכאורה מצינו בכ"מ איפכא, ובל' התוס' (ב"ב טז, ב ד"ה בא) "דאע"פ שלא נצטוו מכל מקום מכוער הדבר" (וישם כ' זה אפילו בנוגע לעשו). ועד? הוא בכמה מקומות לגבי האבות שהיו נוהרים מלעבור אליהם.

(8) ראה שינויי נוסחאות למשניות.

(9) ישע"י מ, לא.

(10) תהלים צב, טו.

(11) בסיום המס' (פב, ב). אבל בירושלמי שם הובא ראי' זו (בסגנון אחר קצת) גם בברייתא.